

ОСТАТОЧНИЙ СИНТЕЗ ТЕТРАКТИД I-IV (аксіома 18):

18. Гра, саме через те, що вона гра, вимагає *остаточної* фактично-субстанційної *здійсненності* вихідного над-суцього принципу речі (= *досконалість*), в якому кінцево цілком збігаються і вся її вічно-непорушна самототожність, і вся вічно-рухлива її самовідмінність.

МІФИ СТАРІ Й НОВІ

(до питання про вивчення академічної філософії
в Україні XIX—XX ст.)

М. Ткачук (кафедра філософії та релігієзнавства)

Останнім часом помітно зріс інтерес дослідників до історії академічної філософії в Україні XIX—початку XX ст. Факт є тим більше відрадним, що ця галузь історико-філософського українознавства особливо постраждала від ідеологічного пресу і заборон за радянської доби. В радянській філософській історіографії свідомо поширювалися міфи про еклектизм і компілятивність академічної філософії, про її схоластичність, відірваність од життя, реакційність, ненауковість, заангажованість, релігійний фанатизм і, навіть, хворобливість. Ці міфи є досить старими, адже сягають своїми витокami полум'яних до несамовитості памфлетів недавніх “корифеїв” і “класиків” російської філософії — Д. Писарева, М. Чернишевського, М. Антоновича та інших, які проголосили сучасну їм українську академічну філософію “не від світу цього” і “цілковитою аномалією думки”. Розгорнувши хрестовий похід войовничого матеріалізму, вони на довгі роки визначили ставлення до її представників як до реакціонерів-мракобісів, що не заслуговують на серйозну увагу ні фахівців, ані широкої публіки.

Для останньої спадщина мислителів української академічної школи практично загинула — адже їхні твори не перевидавалися (ще й досі перевидані праці єдиного з-поміж них — П. Юркевича). Фахові ж видання згадували про неї тільки в крайньому, так би мовити, випадку, але завжди з викривальним пафосом і негативними характеристиками. А щоб якось прикрити “дірки”, що надто вже різали око на штучно створеній історико-філософській мапі України, спритні дослідники відшукали “справжніх” носіїв філософського прогресу в стінах академічних закладів — професорів математики, фізики, хімії, фізіології тощо, чия природнича налаштованість, після підбору необхідних цитат, була видана за “матеріалістичний

світогляд”, що, буцімто, невпинно стверджувався в наших університетах і, навіть, у духовних навчальних установах.

Годі й говорити, що перед сучасною історико-філософською наукою академічна філософія в Україні ХІХ — поч. ХХ ст. постала як величезна “біла пляма”. І хоча спільними зусиллями низки дослідників її справжня історія починає викреслюватися і, місцями, досить чітко, задовольнятися досягнутим ще надто рано, тим більше, що в процесі подолання старих хвороб помітними стають, на наш погляд, симптоми нових недуг.

Найбільше занепокоєння викликає те, що окремі висновки, характеристики й оцінки в літературі останніх років ґрунтуються, як і раніше, не на першоджерелах. Для досить значного кола дослідників чи не єдиними джерелами вивчення академічної філософії в Україні слугують “Нарис розвитку російської філософії” Г. Шпета, “Нариси історії філософії на Україні” Д. Чижевського і “Шляхи російського богослів’я” Г. Флоровського. Жодною мірою не беручи під сумнів значущість цих праць, зазначимо, що вони далеко не вичерпують усіх питань, пов’язаних з історією академічної філософії, тим більше, що їхні автори і не мали на меті спеціального її дослідження, що й вони не вільні від певних фактичних помилок та однобічності, і не можуть розглядатись як істина в останній інстанції. Не зрозуміло, чому й досі, коли йдеться про погляди П. Авсенєва, О. Новицького, С. Гогоцького, Й. Михневича читача відсилають до праць Г. Шпета і Д. Чижевського — ніби там з ними можна ознайомитись “детальніше”. Чи не краще звернутись, зрештою, до творів самих академістів? Щодо П. Авсенєва та Й. Михневича, сучасні уявлення про їхню творчість ще й досі не сягнули далі тих відомостей, що вміщені в названих працях. Практично не вивченою залишається духовно-академічна філософія кінця ХІХ — початку ХХ ст. — чи не тому, що Шпет, Чижевський і Флоровський до неї, як відомо, “не дійшли”?

Викликає ніяковість і та довільність, з якою певний мислитель зараховується до академічної філософської традиції. Так, у хрестоматії “Історія філософії України” (К., 1993) академічна філософія представлена чотирма (!) мислителями, серед яких два — В. Лесевич і М. Драгоманов — попри всю свою значущість та оригінальність, не можуть бути віднесені до традиції професійного філософування, що розвивалася в межах вищих навчальних закладів.

На таку саму довільність і методологічну невитриманість страждають і зовсім “свіжі” характеристики академічних філософів: С. Гогоцький — “український і російський філософ, представник

української академічної філософії”, О. Новицький — “український філософ, перший професор філософії Київського університету”, П. Ліницький — “український філософ, видатний представник української академічної філософії”, О. Козлов — “російський та український філософ, історик філософії”, В. Зеньковський — “український і російський філософ — неокантіанець, історик філософії” і так далі. Де той критерій, за яким один визначається тільки “українським”, а інший — “українським і російським” мислителем, один — “видатним”, а інший — просто “представником”, один — “академічним філософом”, а інший — “професором філософії” чи її “істориком”?

Не кажу вже про тиражування фактичних помилок і неточностей, кількість яких продовжує зростати. Не може Г. Челпанов бути засновником першої в Російській імперії психологічної лабораторії (1897) в Київському університеті, оскільки ним є В. Бехтерев, який заснував її в 1885 р. в Казанському університеті. Не писав О. Козлов двох різних праць “Философия действительности” і “Изложение системы Дюринга” — це є одна й та сама праця: “Философия действительности: изложение системы Дюринга”. Перелік, на жаль, можна продовжувати.

Недостатня обізнаність у фактах призводить деяких авторів до цілковито апріорних висновків. Бажання зняти несправедливі ярлики є цілком зрозумілим. Але чи варто натомість створювати “іконописні” лики там, де це недоречно, коли йдеться, наприклад, про особу С. Гогоцького? Адже існують спогади Д. Багалія, В. Щербини, В. Авсеєнко, які виразно свідчать про зневажливе ставлення до нього і студентів, і колег, позаяк професор користувався славою “донощика”, писав доноси навіть на власну дружину, відому дружніми стосунками з українофілами. Про які “близькі, відверті контакти зі студентами”, про яке спілкування “за домашнім чайним столом” може йтися в даному випадку?

Ми глибоко переконані, що першою вимогою історико-філософського дослідження є повага до факту, ретельне вивчення джерел, їх пошук, обов’язкове залучення архівів, спогадів, рукописів, усього, що може пролити світло на те, що є невідомим чи незрозумілим. В умовах, коли історики філософії залишаються єдиними трансляторами філософських ідей мислителів академічної школи, тільки їхнє справді професійне ставлення до справи може стати запорукою реального набутку і поглиблення історико-філософських знань, єдиною перешкодою на шляху до ствердження нових міфів на місці давніх.